

KIRJEITÄ

ENGELS PJOTR LAVROVIŠ LAVROVILLE

LONTOO

Lontoossa 12.—17. marraskuuta 1875

Arvoisa herra Lavrov!

Palattuani Saksan-matkaltani pääsin vihdoin käsiksi artikkeliinne, joka herätti minussa suurta mielenkiintoa luettuani sen vasta äsken.²⁸⁸ Lähetän Teille sitä koskevat huomautukseni, jotka kirjoitan saksan kielellä voidakseni olla mahdollisimman lyhytsanainen.

1. Darwinin opista hyväksyn *kehitysteorian*, mutta Darwinin todistustapaa (olemassaolotaistelu, luonnollinen valinta) pidän vain äsken löydetyn tosiseikan ensimmäisenä, väliaikaisena, epätäydellisenä ilmauksena. Ennen Darwinia juuri ne samat henkilöt, jotka nyt näkevät kaikkialla vain olemassaolotaistelun (Vogt, Büchner, Moleschott jne.), korostivat nimenomaan elimellisessä luonnossa ilmenevää *yhteistoimintaa* osoittaen, miten kasvit antavat eläimille happea ja ruokaa ja päinvastoin eläimet antavat kasveille hiilihappoa ja lannoitteita, mitä Liebig tähdensi erikoisesti. Kumpikin käsitys on tietyissä puitteissa ja tietyssä määrin oikea, mutta kumpikin on yhtä yksipuolinen ja rajoittunut. Niin elottomien kuin elollistenkin luontokappaleiden vuorovaikutukseen sisältyy sekä sopusointu että yhteentörmäys, sekä taistelu että yhteistyö. Mikäli siis joku luvalla sanoen luonnontutkija pitää mahdollisena koko monimuotoisen historiallisen kehityksen rikkauten ahtamista yksipuoliseen ja heiveröiseen »olemassaolotaistelun» kaavaan, joka voidaan luontoonkin nähden hyväksyä vain cum grano salis*, niin tuo menetelmä antaa itse itselleen langettavan tuomion.

* — kirjaimellisesti: suolan hiukkasella; kuvaannollisessa mielessä: tietyn varauksin. *Toim.*

2. Kolmesta siteeraamastanne »vakaumuksellisesta darvinistista»* nähtävästi vain Hellwald ansaitsee huomiota. Seidnitz on parhaassa tapauksessa pikkutekijä, ja Robert Byr on romaanikirjailija, jonka romaania »Kolmesti» julkaistaan nykyään aikakauslehdessä »Über Land und Meer»²⁸⁹. Siinä hänen kerskailunsa on aivan paikallaan.

3. Sanoisin psykologiseksi arvostelumenetelmäänne enkä kiistän sen etuisuuksia, mutta olisin valinnut toisenlaisen menetelmän. Kukaan meistä vaikuttaa jossain määrin älyllinen ympäristö, jossa pääasiallisesti oleskelemme. Menetelmänne saattaa olla paras Venäjää varten, jossa tunnette yleisönne paremmin kuin minä, ja propagandalehteä varten, joka vetoaa »sitovaan affektiin»**, siveystajuntaan. Saksassa jossa valheellinen herkkätunteisuus on aiheuttanut ja aiheuttaa yhä ennen kuulumatonta vahinkoa, se ei olisi pätevä, se ymmärrettäisiin väärin ja sitä vääristeltäisiin tunteilun suuntaan. Meillä on pikemminkin tarpeen viha kuin rakkaus — ainakin lähiaikoina — ja ennen muuta on luovuttava saksalaisen idealismin viimeisistä rippeistä, palautettava materiaaliset tosiot historiallisiin oikeuksiinsa. Siksi aloittaisin rynnäköön (ja aikanaan ehkä teenkin sen) noita porvarillisia darvinisteja vastaan seuraavalla tavalla.

Darwinin koko olemassaolotaistelun oppi on yksinkertaisesti Hobbesin bellum omnium contra omnes***-opin ja porvarillisten taloustieteilijöiden kilpataistelua koskevan opin sekä Malthusin väestöteorian siirtämistä yhteiskunnan alalta elollisen luonnon alalle. Kun tämä tempu (jonka ehdottoman oikeellisuuden kiistan, kuten 1:ssä kohdassa jo sanoin, varsinkin Malthusin teorian suhteen) on tehty, nämä samat teoriat siirretään taas elollisesta luonnosta historiaan ja siten väitetään todistetuksi, että niillä on ihmisyhteiskunnan ikuisen lakien voima. Tämän toimituksen naiivius pistää silmään eikä siihen kannata haaskata sanoja. Jos kuitenkin tahtoisin pohtia tätä seikkaperäisemmin, tekisin sen siten, että ennen muuta osoittaisin heidän olevan huonoja *taloustieteilijöitä* ja vasta sitten osoittaisin, että he ovat huonoja luonnontutkijoita ja filosofeja.

4. Ihmisyhteiskunta eroaa oleellisesti eläinyhdyskunnasta siinä suhteessa, että eläimet parhaassa tapauksessa *keräävät*, kun taas ihmiset *tuottavat*. Jo yksin tämä — ainoa mutta perinpohjainen — eroavuus tekee mahdottomaksi eläinyhdyskuntien lakien siirtämisen vastaavilta varuksilta ihmisyhteiskuntaan. Tämän eroavuuden vuoksi on käynyt mahdolliseksi, kuten aivan oikein sanoitte, että

* Lainausmerkeissä olevat sanat Engels on lainannut Lavrovin artikkelista ja kirjoittanut ne venäjäksi latinalaisin kirjaimin. *Toim.*

** Lainausmerkeissä olevat sanat Engels on lainannut Lavrovin artikkelista, sanan »sitovaan» hän on kirjoittanut venäjäksi latinalaisin kirjaimin. *Toim.*

*** — kaikkien sota kaikkia vastaan — sanonta, joka esiintyy T. Hobbesin teoksissa »De cive», alkusanat lukijalle, ja »Leviathan», luvut XIII—XIV. *Toim.*

»ihminen taistelisi paitsi olemassaolonsa myös nautintojensa ja *nautintojensa lisäämisen puolesta**... olisi valmis ylevän nautinnon vuoksi luopumaan alhaisista».**

Kiistämättä muita tästä seuraavia johtopäätöksiänne tekisin omista olettamuksistani lähtien seuraavia johtopäätöksiä. Tietyllä asteella inhimillinen tuotanto kehittyi siis niin korkealle, että pystytään tuottamaan paitsi välttämättömyystarvikkeita myös ylellisyystarvikkeita, aluksi tosin vain vähemmistöä varten. Olemassaolotaistelu — mikäli jätämme tämän kategorian tässä hetkeksi voimaan — muuttuu näin ollen taisteluksi nautinnoista, taisteluksi paitsi *toimeentulovälineistä* myös *kehitysvälineistä*, *yhteiskunnallisesti tuotettavista* kehitysvälineistä, mutta tähän asteeseen ei enää voida soveltaa eläinkunnan kategorioita. Koska tuotanto kapitalistisessa muodossaan, kuten nykyisin tapahtuu, luo paljon suuremman määrän toimeentulo- ja kehitysvälineitä kuin kapitalistinen yhteiskunta pystyy kuluttamaan, koska se syrjäyttää keinotekoisesti todellisten tuottajien valtavan joukon noiden toimeentulo- ja kehitysvälineiden kulukselta; koska tuon yhteiskunnan oma elämänlaki pakottaa sen jatkuvasti laajentamaan tuota sen omien tarpeidensa kannalta jo muutenkin liian suurta tuotantoa ja siksi joutuu aika ajoin, joka vuosikymmen, tuhoamaan paitsi suuren määrän tuotteita myös tuotantovoimia, niin mitä merkitystä tällöin olisi enää jaarittelulla »olemassaolotaistelusta». Olemassaolotaistelu saattaa tällöin merkitä enää vain sitä, että tuottava luokka ottaa tuotannon ja jaon johdon pois luokalta, jonka käsissä tuo johto on tähän asti ollut, mutta joka ei enää pysty siihen, ja juuri tämä onkin sosialistista vallankumousta.

Riittää muuten, kun katsahtaa aikaisempaan historian kulkuun kuten keskeytymättömään luokkataistelujen ketjuun voidakseen käsitellä selvästi tuon historian kokonaisuudessaan »olemassaolotaistelun» eräänlaiseksi hieman muunnelluksi variantiksi. Siksi en milloinkaan tekisi tuollaista palvelusta noille luonnon valetutkijoille.

5. Samasta syystä muotoilisin vastaavasti toisin Teidän sisältöltään aivan oikean väitteenne, että

»taistelun helpottamiseksi solidaarisuusaate saattoi... kasvaa lopulta koko ihmiskunnan käsittäväksi ja asettaa ihmiskunnan solidaarisena veljesyhteiskuntana vastakohdaksi muulle mineraalien, kasvien ja eläinten maailmalle»***

6. Toisaalta taas en voi olla samaa mieltä kanssanne siitä, että »kaikkien taistelu kaikkia vastaan»*** olisi ollut inhimillisen kehityksen ensi vaihe. Yhteiskunnallinen vaisto oli mielestäni yksi tärkeimmistä vipusimista ihmisen kehittämisessä apinasta. Alkuihmiset eli-

* Engelsin alleviivaamat sanat. *Toim.*

** Lainausmerkeissä olevat sanat Engels on lainannut Lavrovin artikkelista ja kirjoittanut ne venäjäksi latinalaisin kirjaimin. *Toim.*

*** Lainausmerkeissä olevat sanat Engels on lainannut Lavrovin artikkelista ja kirjoittanut ne venäjäksi latinalaisin kirjaimin. *Toim.*

vät luultavasti laumoina, ja niin pitkälti kuin katseemme tunkeutuu vuosisatojen syvyyteen, havaitsemme asian olleen siten.

17. marraskuuta

Minua häirittiin taas, ja otan uudelleen käsiini tämän kirjeen lähettääkseni sen Teille. Näette että huomautukseni koskevat pikemminkin arvostelunne muotoa, menetelmää kuin sen sisältöä. Toivon Teidän voivan pitää huomautuksiani riittävän selvinä, kirjoitin ne kesken kiireiden ja lukiessani olisin halunnut muuttaa monta kohtaa, mutta pelkään tehdä kirjeestäni liian vaikeasti luettavaa...

*Kirjoitettu
saksaksi ja ranskaksi*

MARX WILHELM BLOSILLE

HAMPURI

Lontoossa 10. marraskuuta 1877

...Minä »en ole suuttunut» (kuten Heine sanoi*) eikä myöskään Engels.²⁹⁰ Me kumpikaan emme maksaisi kuuluisuudesta penniäkään. Tässä esimerkiksi todiste: vastenmielisyydestä kaikkea yksilönpaltontaa kohtaan en Internationaalien olemassaoloaikana päästännyt milloinkaan julkisuuteen kirjeitä, joissa tunnustettiin minun ansioni ja joita sain kiusakseni eri maista, enkä milloinkaan edes vastannut niihin paitsi harvoja tapauksia, jolloin ripitin niistä. Kun Engels ja minä liityimme ensi kerran salaiseen kommunistien yhdistykseen**, asetimme ehdottomaksi vaatimukseksi, että säännöistä heitettäisiin pois kaikki, mikä myötävaikuttaisi taikauskoiseen auktoriteettien paltontaan (myöhemmin Lassalle menetteli juuri päinvastoin)...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS KARL KAUTSKYLLE

WIEN

Lontoossa 12. syyskuuta 1882

...Kysytte minulta, mitä englantilaiset työläiset ajattelevat siirtomaapolitiikasta. Sitä samaa, mitä he ajattelevat politiikasta yleensä: sitä samaa, mitä porvaritkin ajattelevat siitä. Täällä ei ole työväenpuoluetta, on vain konservatiivinen ja liberaalis-radikaalinen,

* *Heine.* »Lyrisches Intermezzo», 18. runo. *Toim.*

** — Kommunistien liittoon (ks. tätä osaa, ss. 156—172). *Toim.*

ja yhdessä niiden kanssa työläiset käyttävät kaikessa rauhassa hyväkseen Englannin siirtomaamonopolia ja sen monopoliasemaa maailmanmarkkinoilla. Mielestäni varsinaiset siirtomaat, nimittäin eurooppalaisen väestön asuttamat maat, Kanada, Kapmaa ja Australia muuttuvat kaikki itsenäisiksi; mutta pelkästään alkuasukkaiden asuttamat maat, kuten Intia, Algeria, Hollannin, Portugalin ja Espanjan alistetut maa-alueet proletariaatti joutuu ottamaan toistaiseksi haltuunsa ja saattamaan ne mahdollisimman pian itsenäisyyteen. On vaikea sanoa, miten nimenomaan tuo prosessi kehkeytyy. Intiassa saattaa jopa hyvinkin uskottavasti puhjeta vallankumous, ja koska vapautuva proletariaatti ei voi käydä siirtomaasotia, niin siihen on tyydyttävä, eikä sitä paitsi kaikkinaista hävitystä voida tietenkään välttää. Tuollaiset seikat liittyvät kuitenkin erottamattomasti kaikkiin vallankumouksiin. Samoin saattaa käydä vielä muuallakin, esimerkiksi Algeriassa ja Egyptissä, ja *meille* se olisi eittämättä parasta. Meille riittää työtä kotonakin. Kun kerran Eurooppa ja Pohjois-Amerikka tulevat uudelleenjärjestetyiksi, ovat ne niin valtavana voimanlähteenä ja sellaisena esikuvana, että puolisivistyneet maat lähtevät itse seuraamaan meitä; siitä ovat takeena jo yksin taloudelliset tarpeet. Mitä yhteiskunnallisia ja poliittisia vaiheita nuo maat joutuvat tuolloin läpäisemään, ennen kuin pääsevät myös sosialistiseen järjestykseen, siitä voisimme mielestäni esittää vain jokseenkin tyhjänpäiväisiä olettamuksia. Se on kuitenkin kiistatonta, että voitokas proletariaatti ei voi työntyä millään tavoin onnellistamaan mitään vierasta kansaa horjuttamatta siten omaa voittoaan. Tämä ei tietenkään tee millään muotoa mahdottomaksi erilaisia puolustussotia...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS FLORENCE KELLEY-WISCHNEWETZKYLLE

NEW YORK

Lontoossa 28. joulukuuta 1886

...Esipuheeni* omistan tietenkin kokonaan amerikkalaisten työläisten viimeisten 10 kuukauden aikana saavuttamille valtaville voitoille, ja se koskettaa tietysti myös H. Georgea ja hänen agraariohjelmaansa. Se ei kuitenkaan valaise seikkaperäisesti tätä kysymystä, eikä luullakseni vielä ole aikakaan valaista. Paljon tärkeämpää on, että liike leviäisi, kehittyisi sopusuhtaisesti, juurtuisi ja valloittaisi mikäli mahdollista koko Amerikan proletariaatin, kuin että se etenisi ja kehittyisi jo alusta alkaen moitteettoman oikealla teoreettisella

* *F. Engels.* »Amerikan työväenliike. 'Englannin työväenluokan aseman' amerikkalaisen painoksen alkulause». *Toim.*

pohjalla. Teoreettisen käsityksen selventämiseksi ei ole parempaa neuvoa kuin ottaa oppia omista virheistään, omasta karvaasta kokemuksestaan, eikä kokonaista suurta luokkaa varten ole muuta tietä, varsinkaan niin poikkeuksellisen käytännöllisellä ja siinä määrin teoriaa väheksyvällä kansakunnalla kuin amerikkalaiset. Tärkeintä on saada aikaan, että työväenluokka yhtyisi liikkeeseen *luokkana*; mikäli tämä saavutetaan, se löytää pian oikean suunnan, ja jokainen haittana oleva — olko-mpa se H. George tai Powderly — tulee heitetyksi vähäisine lahkokuntineen yli laidan. Siksi pidänkin »Työn ritareita»²⁹¹ liikkeen tärkeimpänä tekijänä; heihin ei saa suhtautua ylenkatseellisesti, syrjäisinä, vaan heitä on vallankumouksellistettava sisältä päin. Monet Amerikassa asuvat saksalaiset ovat mielestäni tehneet suuren virheen, kun jouduttuaan vastatusten ilman heidän osallisuuttaan syntyneen voimakkaan ja voitokkaan liikkeen kanssa he ovat koettaneet muuttaa maahan tuomansa teorian, jota ei aina ole ymmärretty oikein, eräänlaiseksi kaikki pelastavaksi dogmiksi ja pysytelleet syrjässä kaikista liikkeistä, jotka eivät ole hyväksyneet tuota dogmia. Teoriamme ei ole dogmi, vaan monista peräkkäisistä vaiheista muodostuvan kehitysprosessin selitys. Kun pannaan toiveet siihen, että amerikkalaiset yhtyvät liikkeeseen tajuttuaan täydellisesti vanhemmissa teollisuusmaissa kehitellyn teorian, merkitsee se, että toivotaan mahdotonta. Saksalaisten olisi pitänyt toimia oman teoriansa mukaisesti — mikäli he ymmärtävät sen niin kuin me ymmärsimme sen vuosina 1845—1848 — ja osallistua työväenluokan jokaiseen todella yleiseen liikkeeseen hyväksyen sen tosiasiallisen lähtökohdan sellaisenaan ja kohottaa työväenluokkaa vähitellen teorian tasalle osoittaen, että jokainen virhe, jokainen epäonnistuminen on alkuperäisen ohjelman virheellisten teoreettisten väittämien väistämätön seuraus. »Kommunistisen manifestin» sanoja käyttäen heidän olisi pitänyt nykyisessä liikkeessä puolustaa liikkeen tulevaisuutta.* Antakaa liikkeen kuitenkin ennen muuta lujittua älkääkään paisuttako alkuvaiheessa väistämätöntä sekasortoa tyrkyttämällä ihmisille asioita, joita he tällä hetkellä eivät kykene todella ymmärtämään, mutta jotka he pian oppivat. Tällä hetkellä on verrattomasti tärkeämpää, että tulevan vuoden marraskuussa miljoona tai kaksi miljoonaa työläistä äänestäisi todellisen työväenpuolueen puolesta, kuin se että sata tuhatta äänestäisi teoreettisesti moitteettoman ohjelman puolesta. Heti ensimmäinen yritys yhdistää joukkoliike kansallisessa mitassa — mikä on kohta tehtävä, jos liike tulee kehittymään — asettaa vastakkain heidät kaikki: Georgen kannattajat, »Työn ritarit», tradeunionistit ja kaikki muut. Jos siihen mennessä saksalaiset ystävämme ovat riittävän hyvin maan kielen voidakseen esiintyä väittelyissä, niin silloin koittaa heidän aikansa arvostella muiden katsomuksia ja todistettuaan eri näkökantojen epäjohtonmukaisuuden saada työläiset vähitellen ym-

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, s. 119. *Toim.*

märtämään heidän todellisen asemansa, jonka on luonut pääoman ja palkkatyön välinen suhde. Pitäisin kuitenkin suurena virheenä kaikkea, mikä voisi lykätä tai estää työväenpuolueen kansallista yhdistymistä — millaisen ohjelman pohjalta hyvänsä. Juuri siksi olen sitä mieltä, ettei ole vielä koittanut aika lausua täydellistä ja tyhjentävää mielipidettä enempää H. Georgesta kuin »Työn rita-reistakaan»...

Kirjoitettu englanniksi

ENGELS CONRAD SCHMIDTILLE

BERLIINI

Lontoossa 5. elokuuta 1890

...Wieniläisestä aikakauslehdestä »Deutsche Worte»²⁹² luin koivonaisen Moritz Wirthin arvostelun Paul Barthin kirjasta.²⁹³ Arvostelun perusteella sain kielteisen käsityksen myös itse kirjasta. Otan sen katseltavakseni, mutta täytyy sanoa, että jos pikku Moritz siteeraa sitä oikein, niin Barth sanoo löytäneensä Marxin kaikista teoksista vain yhden esimerkin filosofian jne. riippuvuudesta olemassaolon aineellisista edellytyksistä, nimittäin sen, että Descartes julistaa eläimet koneiksi. Minun käy yksinkertaisesti sääliksi miestä, joka voi kirjoittaa sellaista. Ja koska tuo mies lisäksi ei ole käsittänyt, että joskin olemassaolon aineelliset edellytykset ovat *primum agens**, se ei tee mahdottomaksi sitä, että aatepiirit vuorostaan vasta vaikuttavat näihin aineellisiin edellytyksiin, mutta toissijaisesti, niin hän ei ole voinut käsittää myöskään tarkastelemaansa aihetta. Mutta toistan, että tämä kaikki on toisen käden lähteestä ja pikku Moritz taas on vaarallinen ystävä. Myös materialistisella historiankäsityksellä on nykyisin runsas joukko sellaisia ystäviä, jotka käyttävät sitä verukkeena voidakseen *olla tutkimatta* historiaa. Aivan niin kuin Marx itse sanoi 1870-luvun lopun ranskalaisista »marxilaisista»: »Tiedän vain sen, etten ole marxilainen.»

Niinpä myös »Volks-Tribünessä» käytiin väittelyä tuotteiden jakamisesta tulevassa yhteiskunnassa: tapahtuuko se työn määrän mukaisesti vai jotenkin muuten.²⁹⁴ Vastoin tuttuja idealistisia oikeudenmukaisuusfraaseja asiaa käsiteltiin hyvin »materialistisesti». Mutta kummallista kyllä kenenkään päähän ei pälkähtänyt, että jakotapakin riippuu oleellisesti siitä, *paljonko* on jaettavaa, ja että tämä määrä tietysti muuttuu tuotannon ja yhteiskunnallisen organisaation kehittyessä, joten jakotavankin täytyy siis muuttua. Mutta kukaan väittelyyn osallistujista ei käsittänyt »sosialistista yhteiskuntaa» jatkuvasti muuttuvaksi ja kehittyväksi, vaan joksikin muut-

* — alkusyy. *Toim.*

tumattomaksi, lopullisesti vakiintuneeksi, jolla pitää siis olla myös lopullisesti vakiintunut jakotapa. Terveesti harkiten voidaan toki 1. yrittää saada selville jakotapa, josta voidaan *lähteä*, ja 2. koettaa löytää se *yleinen suunta*, jonka mukaan kehitys jatkuu. Mutta siitä ei koko väittelyssä ole sanaakaan.

Sana »materialistinen» on Saksassa yleensä monelle nuoremmalle kirjailijalle pelkkä ilmaus, jota he käyttävät jos minkä etikettinä ilman pitempiä tutkimuksia, ts. liimaavat tämän etiketin ja luulevat, että asia on sillä selvä. Meidän historiankäsitteyksemme on kuitenkin ennen kaikkea johdatus tutkimiseen eikä mikään vipu, jolla rakennetaan hegeliläiseen tapaan. Koko historia täytyy tutkia uudelleen. Täytyy selvittää yksityiskohtaisesti eri yhteiskuntamuodostumien olemassaolon ehdot ennen kuin niistä yritetään johtaa vastaavat poliittiset, yksityisoikeudelliset, esteettiset, filosofiset, uskonnolliset yms. katsomukset. Tässä suhteessa on toistaiseksi tehty hyvin vähän, koska vain ani harvat ovat käyneet vakavasti asiaan käsiksi. Tarvitsemme suurta apua; ala on tavattoman laaja, ja se, joka tahtoo tehdä vakavasti työtä, voi saada paljon aikaan ja kunnostautua. Mutta monille nuorille saksalaisille fraasit historiallisesta materialismista (*kaikkihan* voidaan tehdä fraasiksi) ovat sen sijaan vain keino, jonka avulla he sommittelevat mahdollisimman nopeasti järjestelmällisiksi omat suhteellisen niukat historiatietonsa — taloushistoriahan on vielä kapaloissa! — ja sitten luulevat olevansa suuria. Ja silloinhan saattaakin ilmaantua joku Barth ja käydä käsiksi asiaan, joka ainakin hänen lähimmässä seurapiirissään on jo mataloitettu tyhjäksi fraasiksi.

Mutta kaikki tämä on kuitenkin jo tasoittumassa. Me olemme Saksassa nyt kyllin voimakkaita kestääksemme hyvin paljon. Sosialistilain²² suurimpia palveluksia oli, että se vapautti meidät sosialistiselta rusottavan saksalaisen ylioppilaan tungettelulta. Me olemme nyt kyllin voimakkaita sulattaaksemme tuon saksalaisen ylioppilaankin, joka leventelee jälleen sangen kovin. Teidän, joka olette todella jo jotakin tehnyt, on täytynyt panna merkille, miten vähän puolueeseen yhtyneiden nuorten kirjailijain joukossa on sellaisia, jotka ovat vaivautuneet harrastamaan taloustiedettä, taloustieteen historiaa, kaupan, teollisuuden, maanviljelyksen ja yhteiskuntamuotojen historiaa. Monikohan heistä tietää Maurerista muuta kuin nimen! Lehtimiesten omahyväisyydellä täytyy suoriutua kaikesta, ja sen mukaisia ovat sitten tuloksetkin. Nuo herrat luulevat usein, että kaikki on kyllin hyvää työläisille. Jospa nuo herrat tietäisivät, että Marx ei pitänyt parhaitakaan töitään vielä kyllin hyvinä työläisille, että hän piti rikoksena tarjota työläisille sellaista, mikä ei ollut kaikkein parasta!

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS OTTO BOENIGKILLE

BRESLAU*

Folkestone Doverin lähellä
21. elokuuta 1890

...Voin vastata kysymyksiinne²⁰⁵ vain lyhyesti ja yleispiirtein, muuten joutuisin kirjoittamaan kokonaisen tutkielman vastatakseni ensimmäiseen kysymykseen.

I. Niin sanottu »sosialistinen yhteiskunta» ei ole mielestäni mikään sellaisenaan ikiajoiksi annettu olio, vaan sitä on samoin kuin kaikkia muitakin yhteiskuntajärjestelmiä tarkasteltava jatkuvasti muuttavana ja uudistuvana. Sen perinpohjaisena eroavuutena nykyiseen järjestelmään verraten on tietenkin tuotannon järjestäminen aluksi erillisen kansakunnan kaikkien tuotantovälineiden yhteisen omistuksen perustalla. En näe kerrassaan mitään vaikeuksia tämän mullistuksen toteuttamisessa jo huomenna — kysymyksessä on vähittäinen toteuttaminen. Todistuksena siitä, että työläisemme pysyvät tähän, ovat heidän lukuisat tuotanto- ja kulutusosuuskuntansa, joita siellä, missä poliisi ei ole tahallisesti horjuttanut niitä, on hoidettu yhtä hyvin ja paljon rehellisemmin kuin porvariston osakeyhtiöitä. En ymmärrä, kuinka voitte puhua joukkojen sivistymättömyydestä Saksassa sen jälkeen kun työläisemme ovat todistaneet loistavasti poliittisen valvutuneisuutensa voitokkaassa taistelussaan sosialistilakia²² vastaan. Pidän paljon vakavampana esteenä niin sanotun sivistyneistömme valeoppinutta pöyhkeilyä. Meiltä puuttuu tietysti vielä teknikkoja, agronomeja, insinöörejä, kemistejä, arkkitehteja jne., mutta voimmehan viime kädessä ostaa niitä itsellemme samoin kuin kapitalistitkin, ja mikäli muutamia kavalta- ja — joita varmasti osoittautuu olevan tuossa yhteiskunnassa — rangaistaan niin kuin kuuluu opiksi toisille, niin he ymmärtävät, että heidän etujensa mukaista on lakata varastamasta. Luukuunnottamatta näitä asiantuntijoita, joihin lasken myös koulunopettajat, tulemme erinomaisesti toimeen ilman muita »sivistyneitä», ja sitä paitsi nykyinen kirjailijoiden ja ylioppilaiden virtaaminen tulvanaan puolueeseen saattaa aiheuttaa monenlaista vahinkoa, jollei vain noita herroja pidetä kurissa.

Itäelbeläisten junkkereiden latifundiumit, suurtilat, mikäli turvataan niiden asianmukainen tekninen johto, voidaan vaivatta luovuttaa vuokralle nykyisille päiväläisille ja maatyöläisille, ja niitä voidaan viljellä kollektiivisesti. Jos tällöin tapahtuu jonkinlaisia yhteenottoja, niin siitä ovat vastuussa herrat junkkerit, jotka olemassaolevasta koululainsäädännöstä huolimatta ovat saattaneet ihmiset tuohon villiyyden tilaan.

* Nykyinen nimi Wroclaw. *Toim.*

Suurimpana haittana tulevat olemaan pientalonpojat ja ne kylästyttävät ylen viisaat sivistyneet, jotka tekeytyvät kaikkítietäviksi sitä enemmän, mitä vähemmän ovat perillä asiasta.

Kun siis joukkojen keskuudessa on riittävä määrä kannattajia, suurteollisuus ja latifundiumien tyyppinen suurmaanviljely voidaan yhteiskunnallistaa hyvin pian, jos valtiovalta tulee olemaan käsissämme. Muu seuraa tätä joko nopeammin tai hitaammin. Omatesamme suurtuotannon meistä tulee tilanteen herroja.

Puhutte vastaavanlaisen tietoisuuden puutteesta. Sitä kyllä ilmenee, mutta aatelis- ja porvarispiireistä peräisin olevien sivistyneiden keskuudessa, jotka eivät osaa kuvitellakaan, miten paljon heidän on vielä opittava työläisiltä...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS JOSEPH BLOCHILLE

KÖNIGSBURG

Lontoossa 21. [—22.] syyskuuta 1890

...Materialistisen historiánkäsityksen mukaan määräävänä tekijänä historiassa on *viime kädessä* todellisen elämän tuotanto ja uusintaminen. Enempää ei Marx — enkä minäkään — ole koskaan väittänyt. Jos joku vääristää tämän siten, että taloudellinen tekijä muka on *ainoa* määräävä, niin hän muuttaa tämän väittämän mitään-sanomattomaksi, abstraktiseksi, järjettömäksi korulauseeksi. Taloudellinen tila on perusta, mutta historiallisten taistelujen kulkuun vaikuttavat ja usein määräävät jopa sen *muodonkin* päällysrakenteen erilaiset tekijät: luokkataistelun poliittiset muodot ja sen tulokset — perustuslait, jotka voittanut luokka on säätänyt voiton saatuaan, jne., oikeusmuodot ja vieläpä kaikkien näiden todellisten taistelujen heijastus osanottajien aivoissa, poliittiset, oikeusopilliset ja filosofiset teoriat, uskonnolliset katsomukset ja näiden kehitys edelleen dogmijärjestelmäksi. Kaikki nämä tekijät ovat vuorovaikutuksessa, jossa väistämätön taloudellinen liikunta raivaa loppujen lopuksi tiensä eteenpäin lukemattomien sattumien kautta (ts. olioiden ja tapahtumien kautta, joiden keskinäinen sisäinen yhteys on niin kaukainen tai niin vaikeasti todistettavissa, että voimme unohtaa sen, katsoa sen olemattomaksi). Muutenhan teorian soveltaminen mihin historian kauteen tahansa olisi helpompaa kuin yksinkertaisen ensimmäisen asteen yhtälön ratkaiseminen.

Me teemme historiaamme itse, mutta ensiksikin, me teemme sen määräedellytysten ja -ehtojen alaisina. Niistä ovat taloudelliset viime kädessä ratkaisevia. Mutta myös poliittiset ym. ehdot, vieläpä ihmisten päässä säilyneet perinteetkin esittävät tuttua, vaikkakaan eivät ratkaisevaa osaa. Preussinkin valtion muodostumiseen ja kehittymiseen ovat vaikuttaneet historialliset ja viime kädessä talou-

delliset syyt. Mutta tuskinpa ilman pedanttisuutta voidaan väittää, että vain taloudellinen välttämättömyys yksinään (ilman muita syitä: ennen kaikkea se, että Brandenburg, jonka hallussa oli Preussi, tuli vedetyksi Puolan asioihin ja siten kansainvälisiin poliittisiin suhteisiin, joilla oli ratkaiseva merkitys myös Itävallan hallitus-huoneen valta-alueiden muodostumiselle) olisi määrännyt monista Pohjois-Saksan pikkuvaltioista juuri Brandenburgin tulemaan siksi suurvallaksi, jossa ruumiillistui pohjoisen ja etelän taloudelliset, kielelliset ja uskonpuhdistuksen jälkeen myös uskonnolliset erot. Tuskinpa kenenkään onnistuu tekemättä itseään naurunalaiseksi sellittää taloudellisesti jokaisen entisen ja nykyisen saksalaisen pikkuvaltion olemassaolo tai sen yläsaksalaisen äänneensiirron alkuperä, jonka maantieteellinen, Sudeeteista Taunukseen ulottuvan vuorijonon muodostama erottava seinä laajensi Saksan kielijaoksi.

Toiseksi historiaa tehdään siten, että lopputulos on aina seuraus monien yksityistahtojen selkkauksesta, ja taas joukko erityisiä elinehtoja tekee jokaisen tahdon siksi, mikä se on. On siis olemassa lukemattomia ristiinkäyviä voimia, loputon ryhmä voimasuunnikkaita, ja siitä seuraa yksi resultantti — historiallinen tapahtuma — mitä samoin voidaan pitää yhden kokonaisuutena, *tiedottomasti* ja *tahdottomasti* vaikuttavan voiman tuotteena. Sillä mitä yksi tahtoo, sitä toinen vastustaa, ja se mitä lopputuloksena syntyy, on jotakin, mitä kukaan ei ole tahtonut. Näin tähänastinen historia on kulkenut luonnonhistoriallisen prosessin tavoin ja on oleellisesti myös samojen liikelakien alainen. Mutta siitä, että eri henkilöiden tahdot — kukin heistä haluaa sitä, mihin häntä kannustavat fyysinen rakenne ja ulkoiset, viime kädessä (joko omat, persoonalliset taikka yleissosiaaliset) taloudelliset seikat — eivät saavuta sitä mitä haluavat, vaan sulautuvat jonkinlaiseksi keskimääräksi, yhteiseksi resultantiksi, ei toki saa päätellä, että nuo tahdot ovat = 0. Päinvastoin, jokainen tahto vaikuttaa resultanttiin ja sikäli sisältyy siihen.

Edelleen pyytäisin Teitä käyttämään tämän teorian autenttisia eikä toisen käden tietoja: niin on todella paljon helpompaa. Marx on kirjoittanut tuskin mitään, missä tätä teoriaa ei selitettäisi. Mutta varsinkin »*Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista*»* on aivan erinomainen näyte sen soveltamisesta. Samoin myös »*Pääomassa*» on monia näytteitä. Sitten saanen viitata omiinkin teoksiini »Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana» ja »Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu»**, joissa olen antanut historiallisesta materialismista esityksen, mikä on tuntemistani seikkape- räisin.

Marx ja minä olemme osittain itse syypäitä siihen, että nuoret joskus panevat taloudelliseen puoleen enemmän painoa kuin sille kuuluu. Meidän oli vastustajiemme kanssa väitellessämme korostet-

* Ks. tämän julkaisun I. osaa, ss. 360—441. *Toim.*

** Ks. tätä osaa, ss. 302—338. *Toim.*

tava heidän kieltämäänsä pääperiaatetta, eikä aina ollut riittävästi aikaa, paikkaa eikä tilaisuutta saattaa oikeuksiinsa muita vuoro-vaikutuksen tekijöitä. Mutta kun oli kysymyksessä jonkin historiallisen aikajakson esittäminen, siis käytännöllinen soveltaminen, asiantaita muuttui heti, eikä siinä mikään erehdys ollut mahdollinen. On kuitenkin valitettavaa, että ehtimiseen luullaan uuden teorian tulleen täysin ymmärretyksi ja olevan ilman muuta käytettävissä, kun on omaksuttu pääväittämät, eikä niitäkään aina oikein. Sen moitteeseen voin esittää monelle uudelle »marxilaiselle» ja siksi on myös syntynyt kummallista sekasotkua.

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS CONRAD SCHMIDTILLE

BERLIINI

Lontoossa 27. lokakuuta 1890

Hyvä Schmidt!

Käytän hyväkseni ensimmäistä vapaahetkeä vastatakseni Teille. Arvelen, että teette oikein hyväksyessänne »Züricher Postin»¹⁹ tarjouksen. Voitte oppia siellä paljon talousalalla, erittäinkin jos pidätte kaiken aikaa silmällä, että Zürich on yhä vain kolmannen luokan raha- ja keinottelumarkkinoiden kaupunki, ja sen vuoksi kaikki siellä saadut vaikutelmat ovat kaksin- ja kolminkertaisen heijastuksen heikentämiä tai jopa tietoisestikin vääristeltyjä. Mutta Te saatte käytännössä perehtyä tähän koneistoon ja joudutte seuraamaan Lontoosta, New Yorkista, Pariisista, Berliinistä, Wienistä jne. saapuvia ensi käden pörssi selostuksia ja silloin maailmanmarkkinat avautuvat Teille raha- ja arvopaperimarkkinoiden heijastamana. Taloudellisten, poliittisten ja muiden heijastumien laita on aivan sama kuin ihmisen silmässä tapahtuvien heijastumien laita. Ne kulkevat prisman kautta ja näyttävät siksi olevan nurin päin, ylösalaisin. Puuttuu vain se hermokoneisto, joka asettaisi ne katseltavaksemme jälleen oikein päin. Pörssimies näkee teollisuuden ja maailmanmarkkinain liikunnan vain raha- ja arvopaperimarkkinoiden ylösalaisena heijastumana ja siksi seuraus muuttuu hänelle syyksi. Havaitsin sen jo 1840-luvulla Manchesterissa: lontoolaiset pörssi selostukset olivat aivan kelvottomia antamaan käsityksen teollisuuden kehityksestä ja sen jaksottaisista maksimeista ja minimeista, sillä nuo herrat halusivat selittää kaikki ilmiöt valuuttakriiseillä, jotka useimmiten olivat vain oireita. Silloin oli kysymys siitä, että haluttiin kiistää teollisuuspuolien syntyminen väliaikaisesta liikatuotannosta, ja siksi asialla oli vielä tendenssimäinen, vääristelyyn syysävä puolensa. Tämä kohta jää nyt kerta kaikkiaan pois ainakin meidän osaltamme, ja lisäksi on eittämätöntä, että rahamarkkinoilla saattaa myös olla omat pulansa, joiden aikana suoranaiset teollisuus-

tuotannon häiriöt esittävät vain toisarvoista osaa tai eivät kerrassaan mitään osaa. Tässä on vielä monet seikat selvitettävä ja tutkittava, erittäinkin historiallisesti 20 viime vuoden ajalta.

Siellä, missä työnjako on olemassa yhteiskunnan mittassa, eri työprosessitkin itsenäistyvät toistensa suhteen. Tuotanto on viime kädessä ratkaiseva. Mutta heti kun tuotteiden kauppa eristyy varsinaisesta tuotannosta, se kulkee omaa tietään, jonka määrää ylipäänsä teollisuuden liikunta, mutta joka yksityiskohdissaan ja tämän yleisen riippuvuuden mukaan noudattaa omia, tälle uudelle tekijälle luonteenomaisia lakejaan. Tässä kulussa on omat vaiheensa, ja se vaikuttaa vuorostaan takaisin tuotannon liikuntaan. Amerikan löytöön oli syynä kullanhimo, joka jo aikaisemmin oli ajanut portugalilaisia Afrikkaan (vrt. Soetbeer »Edelmetall-Produktion»), koska 1300- ja 1400-luvulla niin voimakkaasti kehittynyt Euroopan teollisuus ja vastaavasti kauppa vaativat enemmän vaihtovälineitä, joita Saksa — suuri hopeamaa vuosina 1450—1550 — ei pystynyt antamaan. Portugalilaisten, hollantilaisten ja englantilaisten vuosina 1500—1800 suorittaman Intian valtauksen tarkoituksena oli *tuonti* Intiasta. Kukaan ei ajatellut viedä sinne. Ja kuitenkin miten valtava olikaan näiden puhtaasti kaupallisista eduista johtuneiden löytöjen ja valloitusten vastavaikutus teollisuuteen: vasta näihin maihin suuntautuvan *viennin* tarve loi suurteollisuuden ja kehitti sitä.

Samoin on rahamarkkinoiden laita. Heti kun rahakauppa eroaa tavarakaupasta, alkaa sen — tietyin tuotannon ja tavarakaupan säättämien ehdoin ja niiden rajoissa — oma kehitys ja sillä on erityiset, sen oman luonteen määräämät lakinsa ja vaiheensa. Kun nyt lisäksi käy niin, että rahakauppa laajenee edelleen kehittyessään arvopaperikaupaksi, että nämä arvopaperit eivät ole vain valtion arvopapereita, vaan niiden lisäksi on teollisuus- ja liikennelaitosten osakkeita, ja rahakauppa alistaa siis suoranaiseen herruuteensa osan teollisuudesta, joka ylipäänsä hallitsee sitä, niin silloin rahakaupan vastavaikutus tuotantoon tulee vieläkin voimakkaammaksi ja monimutkaisemmaksi. Rahakauppiat ovat rautateiden, kaivosten, rautatehtaiden ym. omistajia. Nämä tuotantovälineet saavat kaksinaisen luonteen: niiden käyttö on mukautettava milloin välittömän tuotannon etuihin, milloin osakkeenomistajien vaatimuksiin, sikäli kuin he ovat rahakauppiaita. Selvimpänä esimerkkinä siitä ovat Pohjois-Amerikan rautatiet. Niiden toiminta riippuu kokonaan nykyisin jonkin Jay Gouldin, Vanderbiltin ym. pörssitoimista, jotka ovat aivan vieraita erillisen rautatien toiminnalle ja tämän liikennevälineen eduille. Jopa täällä Englannissakin olemme nähneet rautatieyhtiöiden käyvän kymmeniä vuosia raja-alueista taisteluja, joihin on tuhlattu valtavia rahasummia ei tuotannon eikä liikennelaitoksen eduksi, vaan yksinomaan kilpailun vuoksi, jonka tarkoituksena on ollut vain osakkeita omistavien rahakauppiaiden pörssitoimien mahdollistaminen.

Näissä muutamissa huomautuksissa, jotka koskevat käsitystä-

ni tuotannon suhteesta tavarakauppaan ja näiden molempien suhdetta rahakauppaan, olen oikeastaan jo vastannut kysymyksiinne historiallisesta materialismista yleensä. Asia on helpoimmin käsitettävissä työnjaon kannalta. Yhteiskunta synnyttää tiettyjä yhteisiä toimintoja, joita ilman se ei voi olla. Niihin nimitetyt ihmiset muodostavat työnjaon uuden haaran *yhteiskunnan sisällä*. He saavat siten erikoisetuista myös valtuuttajiinsa verraten; he itsenäistyvät näiden suhteen, ja niinpä syntyy valtio. Ja sitten käy samoin kuin tavarakaupassa ja myöhemmin rahakaupassa. Uuden itsenäisen mahdin on kyllä suurin piirtein seurattava tuotannon liikuntaa, mutta se vaikuttaa vuorostaan takaisin tuotannon edellytyksiin ja kulkuun sille ominaisen, ts. kerran saamansa ja vähitellen pitemmälle kehittyvän suhteellisen itsenäisyyden takia. Se on kahden erilaisen voiman, toisaalta taloudellisen liikunnan ja toisaalta mahdollisimman suureen itsenäisyyteen pyrkivän ja kerran liikkeelle saatetun sekä itsenäisesti liikkuvan uuden poliittisen mahdin vuorovaikutusta. Taloudellinen liikunta raivaa suurin piirtein tien itselleen, mutta sen täytyy kokea myös vastavaikutusta sen itsensä synnyttämän ja suhteellisen itsenäisyyden saaneen poliittisen liikunnan taholta. Taloudelliseen liikuntaan vaikuttaa toisaalta valtiomahdin ja toisaalta tämän kanssa samanaikaisesti syntyneen opposition liikunta. Niin kuin teollisuusmarkkinain liikunta heijastuu yleensä ja yllä mainituin varauksin sekä tietenkin *vääristyneenä* rahamarkkinoissa, niin myös hallituksen ja opposition välisessä kamppailussa heijastuu jo ennestään olemassa olevien ja taistelevien luokkien kamppailu, mutta niin ikään *vääristyneenä*, ei enää välittömästi, vaan välillisesti, ei luokkataisteluna, vaan taisteluna poliittisista periaatteista, jopa niin *vääristyneenä*, että on kulunut vuosituhansia ennen kuin olemme saaneet tämän selville.

Valtiovallann vastavaikutus taloudelliseen kehitykseen voi olla kolmenlainen. Se voi olla samansuuntainen, silloin taloudellinen kehitys nopeutuu; se voi olla taloudellisen kehityksen vastainen, ja silloin valtiovallasta tulee nykyoloissa ajan oloon loppu jokaisen suuren kansan keskuudessa; tai se voi estää tietynsuuntaista taloudellista kehitystä ja edistää sitä toisiin suuntiin. Tässä tapauksessa lopputulos on jompikumpi kahdesta edellä esitetystä. On kuitenkin selvää, että toisessa ja kolmannessa tapauksessa poliittinen valta voi vahingoittaa suuresti taloudellista kehitystä ja aiheuttaa varsin huomattavaa voiman ja aineen haaskausta.

Lisäksi on vielä tapaus, jolloin maa valloitetaan ja taloudelliset voimavarat tuhotaan raa'asti, minkä johdosta aikaisemmin saattoivat erinäisissä oloissa tuhoutua paikallisen ja kansallisen taloudellisen kehityksen kaikki tulokset. Nykyään tällainen tapaus vaikuttaa useimmiten päinvastaisesti, ainakin suurten kansojen keskuudessa. Voitettu voittaa ajan oloon sekä taloudellisesti, poliittisesti että moraalisesti usein enemmän kuin voittaja.

Samoin on oikeuden laita. Niin pian kuin käy tarpeelliseksi uusi

työnjako, joka luo ammattijuristit, avautuu taas uusi itsenäinen ala, jolla — niin suuresti kuin se yleensä onkin riippuvainen tuotannosta ja kaupasta — kuitenkin on myös erikoinen kyky vaikuttaa näihin takaisin. Nykyaikaisessa valtiossa oikeuden ei tule ainoastaan vastata yleistä taloudellista tilaa, olla sen ilmauksena, vaan sen tulee olla myös tuon taloudellisen tilan *sisäisesti yhtenäinen* ilmaus, joka sisäisine ristiriitoineen ei lyö itse itseään korvalle. Ja tämän saavuttamiseksi huononnetaan taloudellisten suhteiden heijastamisen tarkkuutta yhä enemmän. Ja näin sitä useammin, mitä harvemmin käy niin, että lakikirja on yhden luokan herruuden karkea, lieventämätön, väärentämätön ilmentymä: sehän olisi jo vastoin »oikeuskäsitystä». Vuosien 1792—1796 vallankumouksellisen porvariston puhdasta, johdonmukaista oikeuskäsitystä on väärennetty monelta puolen jo Napoleonin lakikokoelmassa,⁶⁹ ja sikäli kuin se siinä ruumiillistuu, sen täytyy joka päivä kokea kaikenlaisia lievennyksiä proletariaatin kasvavan voiman vaikutuksesta. Mutta se ei estä Napoleonin lakikokoelmaa olemasta lakikokoelma, joka on uusien kodifikaatioiden perustana kaikissa maanosissa. Näin ollen »oikeuskehityksen» kulku on suureksi osaksi vain sitä, että ensin yritetään poistaa ristiriidat, jotka aiheutuvat taloudellisten suhteiden välittömästä kääntämisestä oikeusopillisiksi periaatteiksi, ja rakentaa sopusointuinen oikeusjärjestelmä, ja sitten taloudellisen kehityksen vaikutus ja pakko rikkovat aina uudelleen tämän järjestelmän ja tuovat siihen uusia ristiriitoja. (Puhun tässä lähinnä vain siviilioikeudesta.)

Taloudellisten suhteiden heijastuminen oikeusperiaatteina asettaa välttämättä niin ikään päälaelleen nämä suhteet. Tuo heijastuminen tapahtuu ilman että kyseinen henkilö on tietoinen siitä; juristi kuvittelee operoivansa apriorisilla väitteillä, vaikka ne kuitenkin ovat vain taloudellisia heijastumia. Kaikki on siis päälaelleen. Ja minusta näyttää itsestään selvältä se, että tämä väärennys, joka konstituoii sen mitä me nimitämme *ideologiseksi katsomukseksi*, niin kauan kuin on tuntematon, vaikuttaa puolestaan jälleen takaisin taloudelliseen perustaan ja voi muunnella tätä tietyissä rajoissa. Perintöoikeuden perusta, kun edellytetään perheen yhtäläistä kehitysastetta, on taloudellinen. Siitä huolimatta on erittäin vaikea todistaa, että esim. Englannissa ehdoton testamenttivapaus ja Ranskassa sen suuri rajoittaminen kaikissa yksityiskohdissaan johtuvat ainoastaan taloudellisista syistä. Mutta molemmat vaikuttavat sangen tuntuvasti talouteen vaikuttamalla omaisuuden jakoon.

Mitä taas tulee vielä korkeammalla ilmassa leijaileviin ideologisiin aloihin, uskontoon, filosofiaan jne., niin niillä on esihistoriallinen, historiallisen aikakauden saama ja hyväksymä sisältö, jota me nimittäisimme nykyään mielettömyydeksi. Näillä erilaisilla väärillä käsityksillä luonnosta, ihmisen omasta olemuksesta, hengistä, taikavoimista jne. on enimmäkseen vain negatiivinen taloudellinen pohja; esihistoriallisen aikakauden alhaisen taloudellisen kehityksen täydennyksenä ja toisinaan jopa edellytyksenä ja vieläpä syynä ovat

väärät käsitykset luonnosta. Ja vaikkakin taloudellinen tarve oli edistyvän luonnontuntemuksen pääkiihoke ja on ajan oloon tullut yhä enemmän sellaiseksi, niin sittenkin olisi pedanttisuutta etsiä kaikkeen tähän alkuperäiseen hupsuuteen taloudellisia syitä. Tieteiden historia on tämän hupsuuden vähittäisen poistamisen historiaa tai sen korvaamista uudella, mutta kuitenkin vähemmän järjettömällä hupsuudella. Ihmiset, jotka sitä suorittavat, kuuluvat taas työnjaon erikoisalueille, ja heistä näyttää kuin he käsittelisivät itsenäistä alaa. Ja mikäli he ovat itsenäinen ryhmä yhteiskunnallisen työnjaon puitteissa, sikäli heidän toimintansa, siinä luvussa heidän erehdyksensä, vaikuttavat vastavuoroisesti koko yhteiskuntakehitykseen, jopa taloudelliseenkin kehitykseen. Mutta kaiken tämän ohella he itse ovat taas taloudellisen kehityksen hallitsevan vaikutuksen alaisia. Esimerkiksi filosofiassa se on helpoimmin osoitettavissa porvarillisen aikakauden osalta. Hobbes oli ensimmäinen uudenaikainen materialisti (1700-luvun mielessä), mutta hän oli itsevaltiuden puolustaja aikana, jolloin ehdoton yksinvaltiutus eli kaikkialla Euroopassa kukoistuskauttaan ja ryhtyi Englannissa taisteluun kansaa vastaan. Locke oli uskonnossa samoin kuin politiikassakin vuoden 1688 luokkakompromissin poika.⁷⁹ Englantilaiset deistit⁷⁶ ja heidän johdonmukaisemmat seuraajansa, ranskalaiset materialistit, olivat aitoja porvariston filosofeja, ranskalaiset jopa porvarillisen vallankumouksen filosofeja. Saksalaisessa filosofiassa Kantista Hegeliin on läpikäyväenä saksalainen pikkuporvari: milloin myönteisenä, milloin kielteisenä. Mutta tietynä työnjaon alana kunkin aikakauden filosofia omaa edellytyksenään tiettyä ajatusaineistoa, jonka sen edeltäjät ovat sille jättäneet ja josta se lähtee. Ja juuri tästä johtuu, että taloudellisesti jälkeenyjäänneet maat voivat kuitenkin filosofiassa soittaa ensi viulua: Ranska 1700-luvulla verrattuna Englantiin, jonka filosofiaan ranskalaiset nojasivat, myöhemmin Saksa verrattuna molempiin. Mutta niin Ranskassa kuin Saksassakin filosofia, samoin kuin sen ajan yleinen kirjallisuuden kukoistus, johtui taloudellisesta noususta. Taloudellisen kehityksen lopullinen ylivalta näilläkin aloilla on minusta kiistaton, mutta näin on laita kunkin alan itsensä säätämien ehtojen puitteissa: filosofiassa esim. taloudelliset voimat (jotka enimmäkseen taas vaikuttavat vasta poliittisessa jne. asussaan) vaikuttavat siihen filosofiseen aineistoon, minkä edeltäjät ovat hankkineet. Talous ei luo kassä mitään uudelleen, mutta määrää, niin ikään enimmäkseen välillisesti, millä tavalla on olevaa ajatusaineistoa muutettava ja kehitettävä, kun taas poliittiset, oikeusopilliset ja moraaliset heijastumat ovat niitä, joilla on suurin välitön vaikutus filosofiaan.

Uskonnosta olen sanonut välttämättömimmän Feuerbachia koskevan kirjajen viimeisessä luvussa.*

* Ks. tätä osaa, ss. 335—337. *Toim.*

Kun siis Barth luulee meidän väittäneen, etteivät taloudellisen liikunnan poliittiset ym. heijastukset vaikuta vuorostaan lainkaan itse tähän liikuntaan, niin hän taistelee yksinkertaisesti tuulimyllyjä vastaan. Hänen tarvitsee vain vilkaista Marxin kirjaa »*Brumairekuun kahdeksastoista*»,* jossa käsitellään miltei yksinomaan vain sitä erikoista osaa, mitä poliittiset taistelut ja tapahtumat näyttävät, tietenkin niissä rajoissa, joissa ne ovat riippuvaisia taloudellisista ehdoista; tai silmäiltävä »Pääomaa», esim. lukua työpäivästä,** jossa osoitetaan, miten ratkaisevasti vaikuttaa lainsäädäntö, joka toki on poliittinen teko, tai porvariston historiaa käsittelevää lukua (24. luku***). Minkä takia taistelimme proletariaatin poliittisen diktaattuurin puolesta, jos poliittinen valta on taloudellisesti voimaton? Väkiavalta (ts. valtiovalta) on myös taloudellinen voima!

Mutta itse kirjan²⁹³ arvostelemiseen minulla ei nyt enää ole aikaa. III osa**** täytyy ensin saada ulos, ja yleensä luulen, että esim. Bernsteinin voisi aivan hyvin arvostella sitä.

Jos mitä kaikilta näiltä herroilta puuttuu, niin dialektiikkaa. He näkevät aina vain tässä syyn, tuossa seurauksen. He eivät näe, että tämä on onntto abstraktio, että todellisessa maailmassa tuollaisia metafyyysisiä, polaarisia vastakohtia on vain kriisien aikana, mutta että koko suuri prosessi tapahtuu vuorovaikutuksen muodossa — joskin vuorovaikutuksessa olevat voimat ovat sängen erilaisia ja taloudellinen kehitys on niistä voimakkain, alkuperäisin, ratkaisevin — että tässä ei ole mitään ehdotonta, vaan kaikki on suhteellista. Heistä Hegeliä ei ole ollut olemassa...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS FRANZ MEHRINGILLE

BERLIINI

Lontoossa 14. heinäkuuta 1893

Hyvä herra Mehring!

Vasta nyt voin vihdoinkin kiittää Teitä hyväntahtoisesti lähettämästänne »*Lessing-Legendesta*». En halunnut ilmoittaa Teille vain muodollisesti kirjan saamisesta, vaan samalla sanoa myös jotain itse kirjasta, sen sisällöstä. Siksi vastaukseni on viivästynyt.

Aloitin lopusta, »*Historiallista materialismia*» koskevasta liitteestä,²⁹⁶ jossa olette esittänyt tärkeimmät seikat erinomaisesti ja jokaisesta ennakkoluulottomasta vakuuttavasti. Sen verran on minul-

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 360—441. *Toim.*

** Ks. *Karl Marx*. »Pääomaa», 1. osa, Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1957, ss. 235—297. *Toim.*

*** Ks. tämän julkaisun 2. osaa, ss. 86—127. *Toim.*

**** — »Pääoman». *Toim.*

la vastaan sanomista, että Te panette tililleni suurempia ansioita kuin kuuluu, vaikka otettaisiinkin huomioon kaikki minkä olisin mahdollisesti itsenäisestikin voinut ajan mittaan oivaltaa, mutta jonka Marx on vireämmän käsityskykynsä ja laajemman näköpiirinsä ansiosta havainnut paljon aikaisemmin. Kenellä on ollut onni työskennellä 40 vuotta yhdessä Marxin kaltaisen miehen kanssa, hän ei tämän eläessä tavallisesti saa sellaista tunnustusta kuin luulisi ansaitsevan. Sitten suuremman miehen kuoltua vähempiarvoista arvostetaan helposti liikaa, ja niin näyttää olevan nyt minunkin tapauksessani. Historia panee loppujen lopuksi kaikki järjestykseen, mutta sitä ennen muutan onnellisesti toiseen maailmaan enkä tiedä enää mistään mitään.

Muuten puuttuu vielä vain yksi kohta, jota tosin Marxin ja minun teoksissakin on tavallisesti liian vähän korostettu ja jossa suhteessa olemme kaikki yhtä suuria syyllisiä. Me kaikki olemme näet panneet ja meidän *on pitänytkin panna* pääpaino lähinnä poliittisten, oikeudellisten ja muiden ideologisten käsitysten ja niiden aiheuttamien tekojen *johtamiseen* niiden perustana olevista taloudellisista tosiasioista. Sisällön vuoksi löimme tällöin laimin muodollisen puolen: millä tavalla nuo käsitykset ym. muodostuvat. Se antoi vastustajillemme tervetulleen aiheen väärinkäsityksiin ja jopa vääristelyihin, mistä räikeänä esimerkkinä on Paul Barth.²⁹³

Ideologia on prosessi, jonka niin kutsuttu ajattelija suorittaa tosin tajuten, mutta tajuten väärin. Ne varsinaiset liikevoimat (Triebkräfte), jotka panevat hänet toimimaan, jäävät hänelle tuntemattomiksi, muuten se ei olisikaan ideologinen prosessi. Hän siis luulottelee epätodellisia tai näennäisiä liikevoimia. Koska kyseessä on ajatteluprosessi, hän johtaa myös sen sisällön samoin kuin sen muodon puhtaasta ajattelusta, joko omasta tai edeltäjiensä ajattelusta. Hän käyttää pelkkää ajatusaineistoa, minkä hän ilman muuta katsoo ajattelun synnyttämäksi tutkimatta enää mitään muuta, kaukaisempaa ja ajattelusta riippumatonta lähdettä. Se on hänestä jopa itsestään ymmärrettävää, sillä kaikki toiminta näyttää hänestä viime kädessä *pohjautuvan* ajatteluun, koska se tapahtuu ajattelun *välityksellä*.

Historiallisella ideologilla (historiallisella on tässä yksinkertaisesti ymmärrettävä yhteisesti käsitteitä: poliittinen, juridinen, filosofinen, teologinen, lyhyesti sanoen kaikkia alueita, jotka kuuluvat *yhteiskuntaan* eivätkä pelkästään luontoon) jokaisen tieteen alalla tietty aineisto, joka on muodostunut itsenäisesti aikaisempien sukupolvien ajattelusta ja käynyt läpi näiden toisiaan seuranneiden sukupolvien aivoissa oman itsenäisen kehitystiensä. Tähän kehitykseen ovat tosin saattaneet vaikuttaa lisäsyinä myös ulkoiset tosiasiat, jotka kuuluvat tälle tai toiselle alueelle, mutta sanattomasta sopimuksesta näitä tosiasioita pidetään taaskin pelkkinä ajatteluprosessin hedelminä, ja näin jääme edelleenkin pelkän ajattelun piiriin, sillä se näyttää sulattavan onnellisesti kovimmatkin tosiseikat.

Ennen kaikkea juuri tämä valtiosääntöjen, oikeusjärjestelmien,

kunkin erikoisalueen ideologisten käsitysten itsenäisen historian näennäisyys sokaisee useimmat ihmiset. Kun Luther ja Calvin »voittavat» virallisen katolisen uskonnon, kun Hegel »voittaa» Kantin ja Fichten, kun Rousseau tasavaltalaisella yhteiskuntasopimuksellaan »voittaa» epäsuorasti perustuslaillisen Montesquieun, niin se jää teologian, filosofian, valtiotieteen sisäiseksi tapahtumaksi, se on etappi ajattelun näiden alueiden kehityksessä eikä lainkaan tule tämän ajattelun ulkopuolelle. Ja siitä lähtien kun tämän lisäksi muodostui porvarillinen harhakäsitys kapitalistisen tuotannon ikuisuudesta ja täydellisyydestä, on fysiokraattien ja Adam Smithin merkantilisteista saamaa »voittoakin» pidetty pelkkänä ajattelun voittona, ei muuttuneiden taloudellisten tosiasiain ajatuksellisena heijastumana, vaan vihdoin saavutettuna oikeana käsityksenä aina ja kaikkialla olevista todellisista ehdoista. Jos siis Rikhard Leijonamieli ja Filip August olisivat panneet alulle vapaakaupan sen sijaan että sotkeutuivat ristiretkiin, niin olisi säästyty viidensadan vuoden kurjuudelta ja typeryydeltä.

Asian tähän puoleen, johon voin tässä vain viitata, luulen meidän kaikkien kiinnittäneen huomiota vähemmän kuin se ansaitsee. Vanha juttu: aluksi aina laiminlyödään muoto sisällön vuoksi. Kuten sanoin, olen itse tehnyt niin, ja virhe on pistänyt silmäni vasta post festum*. Siksi en suinkaan edes ajattele moittia Teitä tästä, siihen minulla vanhempana kanssasyllisenä ei ole mitään oikeuttakaan, päinvastoin: tahtoisin vain tulevaisuuden varalta kiinnittää huomiotanne tähän seikkaan.

Tähän liittyy myös se ideologiiden typerä käsitys, että koska me kiistämme erilaisten, historiassa jotakin osaa näyttelevien ideologisten alueiden itsenäisen historiallisen kehityksen, niin me siis kiistämme myös niiden kaiken *historiallisen vaikutuksen*. Tämä perustuu siihen kaavamaiseen, epädialektiseen käsitykseen, että syy ja seuraus ovat toistensa suhteen jyrkästi vastakkaisia napoja, eikä nähdä lainkaan vuorovaikutusta. Herrat unohtavat usein aivan tarkoituksellisesti sen, että niin pian kuin toiset, loppujen lopuksi taloudelliset syyt ovat synnyttäneet historiallisen ilmiön, se myös alkaa vaikuttaa ympäristöönsä ja vieläpä se voi vaikuttaa takaisin niihin syihin, jotka sen ovat synnyttäneet. Niin esim. Barth puhuessaan pappissäädystä ja uskonnosta, Teillä s. 475. Peittositte mielestäni mainiosti tuon äärettömän typerän olion. Ja hänet nimitetään historian professoriksi Leipzigiin! Siellähän oli vanha Wachsmuth, joka tosin on yhtä ahdaskatseinen, mutta tuntee hyvin tosiasiat, vallan toisenlainen mies!

Kirjasta yleensä voin vain toistaa sen, mitä olen jo moneen kertaan sanonut artikkeleista, kun ne ilmestyivät »Neue Zeitissa»²⁰; se on paras meillä olevista Preussin valtion syntyä koskevista esityksistä, voin sanoa jopa ainoa hyvä esitys, joka useimmissa tapauksissa tuo yksityisseikkoja myöten oikein esiin kaikki yhteydet. Pahoittelen

* Kirjaimellisesti: juhlan jälkeen, ts. liian myöhään. *Toim.*

vain, ettette voineet samanaikaisesti ottaa käsiteltäväksi myös myöhempää kehitystä aina Bismarckiin saakka, ja alan aivan itsestään toivoa, että teette sen toiste ja annatte yhtenäisen yleiskuvan vaaliruhtinas Fredrik Vilhelmistä alkaen vanhaan Vilhelmiin* saakka. Ennakkotyönhän Te olette jo tehnyt, ja ainakin peruskysymysten alalla sitä voidaan pitää jopa lopullisenakin. Ja se pitää tehdä ennen kuin koko vanha rakennelma saattaa luhistua. Vaikka monarkistis-isänmaallisten legendojen murskaaminen ei olekaan luokkaherruutta verhoavan monarkian poistamisen ehdottoman välttämätön edellytys (sillä *puhdas*, porvarillinen tasavalta osoittautui Saksassa eleytyksi vaiheeksi ennen kuin se ehti syntyä), niin se on kuitenkin tämän poistamisen tehokkaita välikappaleita.

Silloin Teillä tulee olemaan enemmän liikkuma-alaa ja mahdollisuuksia kuvata Preussin paikallishistoriaa kurjan yleissaksalaisen historian osana. Tämä onkin se kohta, jossa en voi täysin yhtyä Teihin, nimittäin käsitykseenne Saksan pirstoutuneisuuden syistä sekä Saksan 1500-luvun porvarillisen vallankumouksen epäonnistumisen syistä. Jos saan tilaisuuden muokata uudelleen historiallisen johdannon »Talonpoikaissotaani», minkä uskon saavani ensi talvena, niin voin kehittää siinä vastaavia kysymyksiä. Ei siksi, että pitäisin esittämianne syitä virheellisinä, vaan esitän niiden lisäksi muitakin ja ryhmittelen ne hiukan toisin.

Kauttaaltaan kurjaa Saksan historiaa tutkiessani olen aina ollut sitä mieltä, että vain vertailu Ranskan historian vastaaviin kausiin antaa oikean mittapuun, sillä siellä tapahtui juuri päinvastaista kuin meillä. Ranskassa muodostui kansallisvaltio feodaalivaltion *disjectis membris***, meillä oli siihen aikaan kaikkein syvimmän rappion kausi. Ranskassa kehitys tapahtui harvinaisen objektiivisen loogisesti, meillä vallitsi yhä paheneva sekasorto. Siellä keskiajan vierasmaalaisena maahanhyökkääjänä oli englantilainen valloittaja, joka asettui provencelaisten kansallisuuden puolelle pohjoisranskalaisia vastaan. Ranskalaisten sodat englantilaisia vastaan olivat omalaatuinen kolmikymmenvuotinen sota,²⁰⁵ mutta Ranskassa ne päättyivät ulkomaisien maahanhyökkääjien karkottamiseen ja siihen, että pohjoinen valloitti etelän. Sitten seurasi keskusvallan taistelu alusmaihinsa nojautuvaa burgundilaista vasallia*** vastaan, jonka esittämä osa vastaa Brandenburg-Preussin osaa, mutta tämä taistelu päättyi keskusvallan voittoon ja vei päätökseen kansallisvaltion muodostumisen. Samaan aikaan meillä kansallisvaltio hajosi lopullisesti (mikäli Pyhään Rooman valtakuntaan¹⁷⁸ kuuluvaa »saksalaista kuningaskuntaa» voidaan nimittää kansallisvaltioksi) ja alkoi saksalaisten maakuntien laajamittainen ryöstäminen. Tämä on saksalaisille erittäin nöyryyttävä vertailu, mutta se on sitäkin opettavaisempi, ja sen jälkeen kun työ-

* — Vilhelm I. *Toim.*

** — hajanaisista osista. *Toim.*

*** — Kaarle Rohkeaa. *Toim.*

läisemme ovat nostaneet Saksan jälleen historian liikkeen eturiveihin, me voimme niellä vähän helpommin tuon menneisyyden häpeän.

Aivan erikoisena piirteenä Saksan kehityksessä on vielä se, että kumpikaan valtakunnan kahdesta osasta, jotka loppujen lopuksi jakoivat keskenään koko Saksan, ei ollut puhtaasti saksalainen, vaan ne olivat valloitetulla slaavilaisella maaperällä sijainneita siirtoloita. Itävalta oli baijerilainen ja Brandenburg saksilainen siirtola; ja itse Saksassa ne saivat hankituksi itselleen vallan vain siksi, että nojautuivat ulkomaisiin, ei saksalaisiin, alusmaihinsa: Itävalta Unkariin (Böhmistä puhumattakaan), Brandenburg Preussiin. Länsirajalla, joka oli suurimmassa vaarassa, asiat eivät olleet siten, pohjoisrajalla jätettiin Saksan puolustaminen tanskalaisia vastaan tanskalaisten itsensä huoleksi, ja etelä taas oli niin vähän puolustuksen tarpeessa, että ne, joiden piti suojella rajoja — sveitsiläiset — saattoivat itse erota Saksasta!

Olen tässä kuitenkin viehättynyt jo liikaa kaikenlaisiin järkeilyihin; olkoon tämä lörpöttely Teille ainakin todisteena siitä, kuinka suuresti teoksenne minua kiinnostaa.

Vielä kerran lämpimät kiitokset ja tervehdys Teidän

F. Engels

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS NIKOLAI FRANTSEVIŠ DANIELSONILLE

PIETARI

Lontoossa 17. lokakuuta 1893

...Olen hyvin kiitollinen Teille lähettämistänne »Otserki'en» kappaleista;²⁹⁷ kolme niistä lähetin ystäville, jotka osaavat antaa niille arvoa. Panin tyytyväisenä merkille, että kirja teki huomattavan vaikutuksen ja sai aikaan jopa sensaation, ja syystä kyllä. Tapaamieni venäläisten keskuudessa se oli tärkeimpänä keskustelun aiheena. Vasta eilenkin eräs heistä* kirjoitti minulle: meillä Venäjällä väitellään »kapitalismin kohtaloista Venäjällä».** Berliiniläisessä »Sozialpolitisches Centralblatt»*** julkaisussa muuan herra P. Struve julkaisi kirjanne johdosta pitkän artikkelin. Eräässä kohden en voi olla yhtymättä häneen: minunkin mielestäni Venäjän kehityksen kapitalistinen nykyvaihe on välttämätön tulos niistä historiallisista oloista, jotka Krimin sota loi, siitä tavasta, jolla agraarisuhteet vuonna 1861 muutettiin, ja vihdoin koko Euroopassa vallinneesta yleises

* — Goldenberg. *Toim.*

** Tämän lauseen alkaen sanasta »meillä», Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

*** Kolmas vuosikerta, n:o 1, 1. lokakuuta 1893.²⁹⁸ [*Engelsin huomautus. Toim.*]

tä poliittisesta lamatilasta. Mutta siinä Struve on ehdottomasti väärässä, kun hän haluten kumota sen, mitä hän sanoo Teidän pessimistiseksi katsantokannaksenne tulevaisuuteen nähden, vertaa Venäjän nykyistä tilaa Yhdysvaltojen tilaan. Hän kirjoittaa, että nykyajan kapitalismin turmiolliset seuraukset Venäjällä poistetaan yhtä helposti kuin Yhdysvalloissakin. Tällöin hän unohtaa kokonaan sen, että itse Yhdysvaltojen syntyminenkin on nykyaikaista, porvarillista; että Yhdysvaltojen perustajina olivat pikkuporvarit ja talonpojat, jotka olivat paenneet eurooppalaista feodalismia tarkoituksenaan perustaa puhtaasti porvarillinen yhteiskunta. Venäjällä sen sijaan on luonteeltaan alkukantaiskommunistinen perusta, sivilisaation aikakautta edeltänyt sukuyhteisö, joka nykyään tosin hajoaa tomuksi, mutta joka silti on yhä sinä perustana, sinä materiaalina, jonka pohjalta kapitalistinen vallankumous operoi ja toimii (sillä se on todellinen sosiaalinen vallankumous). Amerikassa rahatalous vakiintui täydellisesti jo toista sataa vuotta sitten, kun taas Venäjällä luontoistalous oli miltei poikkeuksetta yleisenä ilmiönä. Siksi on selvää, että Venäjällä muutos on oleva luonteeltaan paljon väkivaltaisempi ja jyrkempi ja aiheuttava verrattomasti suurempia kärsimyksiä kuin Amerikassa.

Mutta kaikesta tästä huolimatta minusta kuitenkin näyttää että Te katsotte asiaa synkemmin kuin tosiasioiden perusteella olisi syytä. Epäilemättä siirtyminen alkukantaisesta agraarikommunismista kapitalistiseen industrialismiin ei voi tapahtua ilman hirveää murrosta yhteiskunnan sisällä, ilman kokonaisten luokkien häviämistä ja niiden muuttumista toisiksi luokiksi; ja kuinka suuria kärsimyksiä, minkälaista ihmishenkien ja tuotantovoimien hukkaamista se ehdottomasti aiheuttaa, sen olemme jo nähneet, joskin suppeammassa mitassa, Länsi-Euroopassa. Mutta tämä on vielä hyvin kaukana suuren ja erittäin lahjakkaan kansan tuhoutumisesta. Väestön nopea kasvu, joka on teillä tavallista, voi pysähtyä. Metsien järjetön hävittäminen yhdessä vanhojen tilanherrojen* ja talonpoikien pakkoluovuttamisen kanssa voi aiheuttaa valtavaa tuotantovoimien hukkaamista; ja kaikesta huolimatta yli satamiljoonainen väestö muodostaa loppujen lopuksi riittävän laajat kotimaiset markkinat sangen huomattavalle *suurteollisuudelle*; teilläkin samoin kuin myös kaikkialla muualla kaikki tasoittuu — tietenkin, jos kapitalismi Länsi-Euroopassa pysyy pystyssä riittävän kauan.

Te itse myönnätte, että

»Venäjällä yhteiskunnalliset olot eivät Krimin sodan jälkeen olleet otollisia sen tuotantomuodon kehitykselle, jonka saimme perinnöksi aikaisemmalta historialtamme».

Minä menen vieläkin pitemmälle ja sanon, että Venäjällä — yhtä vähän kuin missään muuallakaan — alkukantaisesta agraarikommunismista ei olisi voitu kehittää korkeampaa yhteiskuntamuotoa, ellei

* Sanan »tilanherrojen» Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

tuota korkeampaa muotoa *olisi jo toteutettu* käytännössä jossain muussa maassa ja ellei sitä olisi voitu käyttää esikuvana. Koska tämä korkeampi muoto — kaikkialla, missä se on historiallisesti mahdollinen — on kapitalistisen tuotantomuodon ja sen luoman dualistisen yhteiskunnallisen antagonismin, vastakohtaisuuden välttämätön seuraus, niin se ei voi kehittyä välittömästi alkukantaisesta kyläyhteisöstä muuten kuin jäljittelemällä jo jossain muualla olevaa esikuvaa. Jos Länsi-Eurooppa olisi ollut 1860—1870 kypsä tällaiseen kumoukseen, jos tuon kumouksen olisi silloin aloittanut Englanti, Ranska jne., niin silloin venäläisten olisi todellakin pitänyt osoittaa, mitä voidaan tehdä heidän yhteisöstään, joka siihen aikaan oli vielä enemmän tai vähemmän koskematon. Mutta länsi oli lamatilassa eikä edes yrittänyt suorittaa sellaista kumousta, kapitalismi sitä vastoin kehittyi yhä nopeammin. Siis Venäjällä ei ollut muuta valinnan varaa kuin joko kehittää yhteisö sellaiseksi tuotantomuodoksi, josta sitä erottivat vielä monet historialliset väliasteet ja jonka toteuttamiseksi edellytykset eivät olleet silloin kypsyneet vielä länessäkään — ilmeisesti mahdoton tehtävä — tai kehittyä kapitalismin suuntaan. Mikä muu saattoi tulla kysymykseen kuin jälkimmäinen?

Yhteisö on mahdollinen vain niin kauan kuin varallisuuserot sen jäsenten välillä ovat mitättömiä. Heti kun nuo erot kasvavat, heti kun yhteisön joistain jäsenistä tulee toisten, rikkaampien jäsenten velkaorjia, yhteisön pitemmälle jatkuva olemassaolo on mahdotonta. Ateenalaiset kulakit* ja kansannylkijät* hajottivat ennen Solonia ateenalaisen *suuun* yhtä armottomasti ja julmasti kuin teidän maanne kulakit ja kansannylkijät hävittävät yhteisöä. Pelkään, että yhteiskuntalaitoksenne on tuomittu tuhoon. Mutta toisaalta kapitalismi avaa uusia näköaloja ja uusia toiveita. Katsokaa, mitä se on tehnyt ja tekee lännessä. Sellainen suuri kansakunta kuin teidän kansakuntanne kestää minkä kriisin hyvänsä. Ei ole sellaista suurta historiallista onnettomuutta, jota jokin historiallinen edistys ei korvaisi. Vain modus operandi** muuttuu. Täytyyköön se, minkä kohtalo on ennalta määrännyt!

Kirjoitettu englanniksi

ENGELS W. BORGIUKSELLE²⁹⁹

BRESLAU***

Lontoossa 25. tammikuuta 1894

Arvoisa herra!

Vastaan kysymyksiinne:

1. Taloudellisilla suhteilla, joita pidämme yhteiskuntahistorian

* Sanat »kulakit» ja »kansannylkijät» Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

** — toimintatapa. *Toim.*

*** Nykyinen nimi Wroclaw. *Toim.*

määrävänä perustana, tarkoitamme sitä tapaa, jolla ihmiset tuottavat tietyssä yhteiskunnassa toimeentulovälineitä ja vaihtavat keskenään tuotteitaan (koska on olemassa työn jakó). Niihin sisältyy näin ollen tuotannon ja liikenteen *koko tekniikka*. Tämä tekniikka määrää käsityksemme mukaan myös vaihtotavan, sitten tuotteiden jakotavan ja niin ollen sukujärjestelmän hajoamisen jälkeen myös luokkajaon, herruus- ja alistussuhteet, valtion, politiikan, oikeuden jne. Taloudellisten suhteiden käsitteeseen sisältyvät myös *maantieteellinen perusta*, jolla nuo suhteet kehittyvät, ja tosiasiallisesti menneisyydestä siirtyneet aikaisempien taloudellisen kehityksen asteiden jäänteet, jotka säilyvät yhä usein vain perinteinä tai vis inertiae'n* vaikutuksesta, sekä tietenkin tuon yhteiskuntamuodostuman ulkoinen ympäristö.

Kun tekniikka riippuu huomattavassa määrin tieteen tilasta, kuten väitätte, niin tiede riippuu paljon suuremmissa määrin tekniikan *tilasta ja tarpeista*. Kun yhteiskunnassa ilmenee tekninen tarve, niin se edistää tiedettä enemmän kuin kymmenisen yliopistoa. Hydrostaatiikan (Torricelli jne.) syntymisen aiheutti Italian vuoristojokien sääntelyn tarve 1500- ja 1600-luvulla. Sähköstä olemme saaneet järjellistä tietoa vasta siitä alkaen, kun löydettiin sen tekninen käyttömahdollisuus. Saksassa on valitettavasti totuttu kirjoittamaan tietojen historiaa, ikäänkuin tieteet olisivat taivaasta tipahtaneet.

2. Käsityksemme mukaan taloudelliset edellytykset määrävät viime kädessä historiallisen kehityksen. Rotu taas on taloudellinen tekijä. Tässä ei kuitenkaan saa unohtaa kahta seikkaa:

a) Poliittinen, juridinen, filosofinen, uskonnollinen, kaunokirjallinen, taiteellinen jne. kehitys pohjautuu taloudelliseen kehitykseen. Kaikki nämä alat vaikuttavat kuitenkin myös toisiinsa ja taloudelliseen perustaan. Asia ei ole lainkaan siten, että vain taloudellinen asema olisi *syy*, että *ainoastaan se olisi aktiivinen* ja kaikki muut olisivat vain passiivista seurausta. Ei, tässä on vuorovaikutus, joka perustuu taloudelliseen välttämättömyyteen, mikä *viime kädessä* raivaa aina tien itselleen. Valtio vaikuttaa esimerkiksi, suojelutullien, vapaa-kaupan, hyvän tai huonon rahapolitiikan avulla. Jopa saksalaisen poroporvarin kuolemanväsymys ja voimattomuus, minkä aiheutti Saksan kurja taloudellinen asema vuosien 1648 ja 1830 välisenä aikana ja mikä ilmeni aluksi pietisminä, sitten haaveellisuutena sekä ruhtinaiden ja aateliston orjamaisena liehittelynä, vaikutti niin ikään talouselämään. Tämä oli yksi uuden nousun suurimmista esteistä, jonka sai horjumaan vain se, että vallankumoussodat ja Napoleonin vastaan käydyt sodat kärjistikivät kroonisen kurjuuden. Taloudellinen tila ei siis vaikuta automaattisesti, kuten jotkut mukavuuden vuoksi kuvittelevat, vaan ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta annettuna, heidän toimintaansa määrävässä ympäristössä, jo olemassa olevien todellisten suhteiden pohjalla, joiden joukossa taloudelliset ehdot

* — hitausvoiman. *Toim.*

— vaikuttakootpa noihin suhteisiin muut, poliittiset ja ideologiset, ehdot miten voimakkaasti tahansa — ovat viime kädessä kuitenkin ratkaisevia ja muodostavat sen punaisen langan, joka läpäisee koko kehityksen ja vain yksin antaa käsityksen kehityksestä.

b) Ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta tähän mennessä he ovat tehneet sitä pitämättä ohjeenaan yhteistä tahtoa, yhtenäistä yleissuunnitelmaa edes tietyllä tavalla rajoitetun, annetun yhteiskunnan puitteissa. Heidän pyrkimyksensä risteävät toisiaan, ja siksi kaikissa noissa yhteiskunnissa vallitsee *välttämättömyys*, jonka lisänä ja ilmenemismuotona on *sattuma*. Kaikkien sattumien läpi tunkeutuva välttämättömyys on viime kädessä taaskin taloudellinen. Tässä lähestymme kysymystä niin sanotuista suurmiehistä. Se seikka, että tällainen ja nimenomaan tämä suurmies ilmestyy tiettyinä aikoina kyseisessä maassa, on tietenkin pelkkä sattuma. Jos kuitenkin tämä henkilö syrjäytetään, syntyy hänen korvaamisensa tarve, ja hänelle löytyy sijainen, joko enemmän tai vähemmän sopiva, mutta ajan mittaan kuitenkin löytyy. Oli sattuma, että Napoleonista, juuri tuosta korsikkalaisesta tuli sodan näännyttämälle Ranskan tasavallalle tarpeellinen sotilasdiktattori. Ellei Napoleonია olisi ollut, hänen roolinsa olisi esittänyt joku muu. Tätä todistaa se, että tuollainen henkilö on aina löytynyt: Caesar, Augustus, Cromwell jne. Kun Marx löysi materialistisen historiankäsityksen, niin Thierry, Mignet, Guizot ja kaikki ennen vuotta 1850 eläneet englantilaiset historioitsijat ovat todistuksena siitä, että asia kehittyi tähän suuntaan, ja Morgannin tekemä saman käsityksen löytö osoittaa, että aika oli koittanut ja tuo löytö *piti* tehdä.

Aivan samoin on kaikkien muidenkin historian sattumien ja näennäisten sattumien laita. Mitä pitemmälle loittonee tutkimamme ala taloudellisesta, sitä enemmän se lähenee puhtaasti abstraktis-ideologista, sitä enemmän havaitsemme sattumia sen kehityksessä ja sitä mutkallisemmaksi muuttuu sen kehityskäyrä. Kun vedätte käyrän keskiakselin, niin toteatte, että mitä pitempi on tutkimanne aikajako ja mitä laajempi on tutkimanne ala, sitä lähempää ja sitä yhden-suuntaisempaa tämä akseli sivuaa taloudellisen kehityksen akselia.

Saksassa kirjallisuudessa esiintyvä taloushistorian anteeksiantamaton väheksyminen estää suuresti ymmärtämästä asiaa oikein. On hyvin vaikea luopua koulussa juurrutetuista historiallisen kehityksen käsityksistä, mutta sitäkin vaikeampaa on koota tähän tarkoitukseen sopivaa aineistoa. Kuka olisi lukenut vaikkapa esimerkiksi vanhaa G. von Gülichiiä, jonka kuivassa aineistokokoelmassa³⁰⁰ on niin paljon arvokasta lukemattoman poliittisten tosiasioiden paljouden selettämiseksi!

Olen yleensä sitä mieltä, että Marxin »Brumairekuun kahdeksannessatoista»* antama erinomainen näyte vastaisi melko täydellisesti kysymyksiinne juuri siksi, että se on käytännön esimerkki. Suurinta

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 360—441. *Toim.*

osaa kysymyksistä on luullakseni kosketeltu »Anti-Dühringin» ensimmäisen osan luvuissa IX—XI, toisen osan luvuissa II—IV, kolmannen osan luvussa I tai johdannossa ja lisäksi »Feuerbachin»* viimeisessä luvussa.

Pyydän Teitä, ettette olisi liian vaateliaa joka sanan suhteen, vaan pitäisitte koko ajan silmällä yleistä yhteyttä edellä esitettyssä; minulla ei valitettavasti riittänyt aikaa esittää Teille kaikkea niin selvästi ja täsmällisesti kuin olisi kuulunut, jos esitys olisi tarkoitettu julkaistavaksi...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS WERNER SOMBARTILLE

BERLIINI

Lontoossa 11. maaliskuuta 1895

Arvoisa herra!

Vastaukseksi viime kuun 14. päivätyyn kirjeeseen kiitän kunnioittavasti Teitä ystävällisesti lähettämäne Marxia koskevan työn johdosta; luin sen jo erittäin kiinnostuneena »Archiv»³⁰¹ julkaisusta, jonka minulle lähetti auliisti tohtori H. Braun, ja olin hyvilläni tavattuani vihdoinkin sellaista ymmärtämystä »Pääomaa» kohtaan saksalaisessakin yliopistossa. On itsestään selvää, etten voi hyväksyä täydellisesti Marxin katsomusten esittelyänne. Tämä koskee varsinkin arvo-käsitteen esitystä sivuilla 576—577. Mielestäni se on esitetty liian avarasti: olisin ensinnäkin rajoittanut sitä historiallisesti ja korostanut, että sillä on merkitystä yhteiskunnan sen taloudellisen kehitystasoon kannalta, jonka vallitessa vain on voitu ja voidaan puhua arvosta, niiden yhteiskuntamuotojen kannalta, joissa on olemassa *tavaravaihto* ja vastaavasti tavarantuotanto. Alkukantainen kommunismi ei tuntenut arvoa. Toiseksi määritelmä saattaisi loogisestikin olla nähdäkseni suppeampi. Tämä veisi meidät kuitenkin liian kauas. Olette silti pääpiirtein esittänyt asian oikein.

Sivulla 586 käännytte välittömästi minun puoleeni, ja minua nauhatti se hupaisa tapa, jolla tartuitte kurkkuuni. Saatte silti olla varma, etten ryhdy »väittämään päinvastaista». Ne loogiset siirtymät, joiden avulla Marx päätyy erillisissä kapitalistisissa yrityksissä tuotetuista erilaisista suureista $\frac{m}{c} = \frac{m}{c+v}$, yleiseen yhtäläiseen voiton suhdeluukuun, ovat kerrassaan tuntemattomia erillisille kapitalisteille. Koska noilla siirtymillä on tietty historiallinen rinnakkaisiintymä eli tajuntamme ulkopuolella oleva tietty reaalisuus, ne saavat tuon reaalisuuden esimerkiksi siten, että sen lisäarvon erilliset

* Ks. tätä osaa, ss. 302—338. *Toim.*

yhdysosat, jonka kapitalisti A on tuottanut yleisen voiton suhdeluvun ylittäen ja vastaavasti kokonaislisäarvon osuutensa ylittäen, siirtyvät kapitalisti B:lle, jonka itsensä tuottama lisäarvo on normaaliter* alhaisempi kuin hänen saamansa osingot. Mutta tämä prosessi tapahtuu objektiivisesti, esineissä, tiedottomasti, ja vasta nyt voimme päätellä, miten työlästä on ollut saada oikea käsitys tästä prosessista. Jos voiton keskimääräisen suhdeluvun luominen kaipaaisi erillisten kapitalistien *tietoista* yhteistoimintaa, jos erillinen kapitalisti *olisi tietoinen* siitä, että hän tuottaa lisäarvoa ja minkä verran ja että usein hän joutuu luovuttamaan osan lisäarvostaan, niin lisäarvon ja voiton välinen yhteys olisi jo alusta alkaen ollut melko selvä, ja siihen olisi varmasti viitannut jo Adam Smith ja ehkä vielä Pet-tykin.

Marxin näkökannalta koko historian kulku — kysymyksessä ovat merkkitapahtumat — on tähän saakka ollut tiedotonta, ts. nuo tapahtumat ja niiden myöhemmät seuraukset eivät ole riippuneet ihmisten tahdosta. Historiallisten tapahtumien osanottajat ovat joko toivoneet välittömästi jotakin muuta kuin se, mikä oli saavutettu, tai tuo saavutettu on aiheuttanut taaskin aivan muunlaisia, ennakkolta arvaamattomia seuraamuksia. Talouselämästä puheen ollen: jokainen kapitalisti tavoittelee *suurempaa* voittoa. Porvarillinen kansantaloustiede on keksinyt, että tuloksena tuosta kunkin erillisen kapitalistin harjoittamasta *suuremman* voiton tavoittelusta on yleinen *yhtäläinen* voiton suhdeluku, likipitäen *yhtä suuri* voiton taso kullekin. Enempää kapitalistit kuin porvarilliset taloustieteilijäkään eivät kuitenkaan käsitä, että tuon tavoittelun todellisena tarkoituksena on kokonaislisäarvon prosentuaalisesti tasasuhtainen jakautuminen kokonaispääomaan nähden.

Miten tämä tasoittuminen tapahtuu todellisuudessa? Tämä on tavattoman mielenkiintoinen kysymys, josta Marxkaan ei puhu paljoa. Marxin koko maailmankäsitys [Auffassungsweise] ei kuitenkaan ole dogmi vaan menetelmä. Se antaa lähtökohdat tulevalle tutkimukselle ja menetelmän tuota tutkimusta *varten* eikä valmiita dogmeja. Tässä on siis tehtävä vielä jonkin verran työtä, jota Marx itse ei vienyt loppuun tässä ensimmäisessä hahmotelmassaan. Tästä on sanottu ennen kaikkea III:n osan I:n kirjan sivuilla 153—156**, nämä lausumat ovat tärkeitä myös esittämämme arvo-käsitteen kannalta ja ne todistavat, että tuo käsite on tai on ollut paljon reaalisempi kuin Te väitätte sen olevan. Vaihdon alkuaikoina, jolloin tuotteet muuttuivat vähitellen tavaraksi, niitä vaihdettiin niiden *likipitäisen arvon mukaan*. Ainoana kriteerinä kahden esineen arvon määrällistä vertaamista varten oli niihin käytetty työ. Arvolla oli tuolloin siis *välitön reaalinen olemassaolo*. Vaihdoissa tämä arvon välitön toteu-

* — normaalisti. *Toim.*

** Ks. *Marx—Engels*. Werke. Dietz Verlag Berlin 1968, Bd. 25, S. 184—187. *Toim.*

tuminen on lakannut, kuten tiedämme, nyt sitä ei enää ole. Teille ei luullakseni olisi kovinkaan työlästä löytää ainakin yleispiirtein välirenkaat, jotka johtavat mainitusta välittömästä reaalista arvosta kapitalistisen tuotantomuodon arvoon; tämä viimeksi mainittu arvo piilee niin syväällä, että taloustieteilijämme voivat kaikessa rauhassa kiistää sen olemassaolon. Tämän prosessin todellinen historiallinen esittäminen, joka vaatisi tosin asian perinpohjaista tutkimista, mutta jonka tulokset palkitsisivat auliisti kaiken työn, olisi arvokkaana lisäyksenä »Pääomaan»³⁰².

Lopuksi minun on vielä lausuttava kiitokseni Teille siitä hyvästä mielipiteestä, joka Teillä on minusta ja jonka perusteella oletatte, että pystyisin tekemään III osasta paremman kuin se on nykyisessä asussaan. En kuitenkaan ole tästä samaa mieltä kanssanne ja luulen täyttäneeni velvollisuuteni jättäessäni Marxin tekstin sanatarkasti Marxin itsensä muotoilemaan asuun, vaikkakin se saattaa vaatia lukijalta hieman suurempaa itsenäisen ajattelukykyä jännittämistä...

Kirjoitettu saksaksi